

Marko Jakić¹

OSNOVNE RAZLIKE ZIMMERMANOVE I KANTOVE FILOZOFIJE

Sažetak

Članak pokušava pojasniti neke osnovne razlike u filozofskim pogledima između Zimmermanna (1884.-1963.), koji je pod utjecajem aristotelovsko-skolastičke filozofije realizma, te Kantove filozofije transcendentalnog idealizma. Neka od pitanja oko kojih su nastali prijeperi su: (a) Kantovo razumijevanje kategorija kao apriornih danosti čijom sintezom bi se fenomenalna realnost trebala moći usustaviti i istraživati. (b) Problem razumijevanja fenomena kao predodžbe. (c) Različitost pristupa o teološkim problemima. (d) Kantovo idealističko poimanje apriornih zorova prostora i vremena. (e) Poveznica između noumenalnog i fenomenalnog.

Zimmermannovo epistemološko stajalište iskazuje da je Kant ograničio mogućnost razumijevanja istine samo na empirijski fenomenalni svijet. Tu se Zimmermannovo i Kantovo shvaćanje pojma fenomen bitno razlikuju. Za Zimmermanna fenomen nije samo naša predodžba kao kod Kanta. Njegovo objektivno razumijevanje fenomena prati realan pristup našim epistemološkim mogućnostima razumijevanja cjelovite istine o empirijskom svijetu, a zatim i metafizičke istine. Zimmermannov filozofski realizam povezuje noetičku znanstvenu istinu s mogućnošću dokazivanja postojanja Boga. Dok Kant slijedi svoj srednji put gdje sve naše hipoteze moraju imati empirijski dokaz. Stoga, metafizička sfera je dijalektička iluzija koja zadovoljava našu želju za znanjem, umjesto da pruža pravo znanje. Članak se fokusira na dva Zimmermannova djela koja u svojim naslovima spominju Kanta.

Ključne riječi: fenomen, apriorno, aposteriorno, noumenon, kategorije, moralnost

¹ Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet
marko@ffst.hr

Uvodno razmatranje

Stjepan Zimmermann jedan je od najplodnijih hrvatskih filozofskih pisaca. Za Zimmermanna Ivan Čehok kaže: „Najplodniji i, sudeći barem po tematici cjelokupnog opusa, najsvestraniji hrvatski filozofijski pisac ovoga stoljeća – Stjepan Zimmermann (1884 – 1963) – ostavio je za sobom nekoliko djela u rukopisu. (Ovdje se služim Mužinićevom tvrdnjom da je Zimmermann 'do sada najplodniji filozofijski pisac u Hrvata uopće' A. Mužinić *Filozofija u Hrvata od 1918 – 1938. godine*, Beograd 1939, 14.)“²

U odnosu na Kantova stajališta Zimmermann je zauzeo različitu poziciju naspram nekih temeljnih područja filozofskih istraživanja. Kant je u svojoj epistemologiji ograničio mogućnosti spoznaje na svijet fenomena, dok je Zimmermann, kao pripadnik luvenske neoskolastičke škole te utemeljen u aristotelovskoj i tomističkoj tradiciji, nastojao proširiti granice metafizičkog razumijevanja i omogućiti spoznaju o stvarnosti izvan kantovski shvaćenog fenomenalnog svijeta. Ovaj članak istražuje kako se neki njihovi osnovni filozofski stavovi razlikuju i kako te razlike zrcale (reflektiraju) dublje filozofske prijepore između idealizma i realizma. U razdoblju kada je Zimmermann pisao o Kantu, istraživanje Kantove filozofije u Hrvatskoj je bilo podrobno i slojevito. Glavni fokus rasprava je bio između utjecaja novokantovske tradicije i skolastičke misli. Zimmermann, uvažavajući revolucionaran epistemološki novum Kantove filozofije, je smatrao kako on ipak ne može biti odvojen od fundamentalnih metafizičkih i religijskih pitanja. Smatrao je kako je Kantov epistemološki okvir suviše restriktivan. Zimmermannova intencija je bila da Kantovim idejama dâ novi kontekst i potom ih integrira u hrvatsku filozofsku tradiciju koja je bila snažno ukorijenjena u katoličkoj misli. Budući da je Kant unutar svog filozofema dozvoljavao samo praktičku mogućnost dokaza Božje egzistencije preko moralnosti, Zimmermannu je ostalo dostatno prostora za kritičko preispitivanje i dopunu Kantovog pristupa. Ovakvim pristupom Zimmermann je nastojao sagraditi most koji je bio od koristi misliocima koji su nastojali razumjeti i reinterpretirati Kantove ideje s intelektualnim, kulturnim i religijskim zahtjevima svoga vremena. Zimmermannova djela, a posebno ona koja u svojim naslovima imenuju Kanta, bitna su za povijest hrvatske filozofije, budući sadrže originalan kritički iskorak naspram

² Čehok, I. (1993), *Filozofijska ostavština Stjepana Zimmermanna*. U: Karasman, I. S., ur., *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*. Zagreb: Filozofski fakultet, str. 193.

Kantove filozofije koji je bio vrlo rijedak u akademskim krugovima vremenu u kojemu je Zimmermann živio.

Apriornost i kritika Kantovog poimanja kategorija

Zimmermann smatra kako je Kantov kritičizam manjkav u odnosu na racionalizam zato što je “granicu naše spoznaje stegnuo na iskustvene predmete”.³ (Razlika pak u odnosu na empirističko stajalište je u tome što Kantovo razumijevanje svijeta ovisi o apriornim umskim moćima čovjeka. Odnosno, fenomen za Kanta jest naša predodžba pošto nije uvjetovan samim sobom, inače posljedično ne bi ni mogao biti naša predodžba. Fenomen je dvostruko uzrokovan. S objektivne strane uzrokovan je noumenalnom stvari po sebi (*Ding an sich*) a sa subjektivne aperceptivnim uvjetima bilo koje percepcije, tj. zorovima (*Anschauung*) prostora i vremena posredovanim našim izvanjskim osjetilima. Zimmermann drži kako je Kantovo stajalište, prema kojemu je on spoznajnu istinu o realnosti skopčao samo s fenomenalnošću, manjkavo. Kant je smatrao kako naši racionalno postavljeni teorijski projekti nužno moraju imati potkrjepu činjenica iz svog empirijskog objekta istraživanja koje će ih potvrditi, ili odbaciti. Ovaj Kantov srednji put ujedno ukazuje na razliku u odnosu na empirizam, budući da posjedujemo apriorna znanja koja se ne mogu svesti na iskustvenost. Zimmermannova aspiracija je u tome što on želi pronaći modus kako bi se moglo proširiti Kantove teorijske granice o spoznaji istine. Odnosno, on pokušava dokazivati i metafizičke istine.⁴

Kant je spekulativnost smatrao dijalektičkim prividom, pošto transcendentalno domišljeni pojmovi nisu za daljnju transcendentalnu uporabu. No sadržaji do kojih je došao putem transcendentalnog istraživanja držao je istinitima i oni su dio arhitektonike čistog uma. No ako bismo tražili istinitost njihove daljnje transcendentalne uporabe, ona bi zahtijevala zadovoljenje zahtjeva srednjeg puta njegove filozofije, tj. zahtijevala bi empirijsku potkrjepu. Ovakvu potkrjepu ne pronalazimo u spekulativnosti te stoga ona ostaje dio spekulativnog uma za kojeg se može reći samo to da potiče našu istraživačku narav. Razmatrajući mogućnost dolaska do istine na apriornom području, Kant je mislio

³ Zimmermann, S. (1920), *Kant i neoskolastika*, Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare, str. 7.

⁴ Pojam metafizika koristim u starogrčkom značenju *meta ta phisica*. Odnosno, metafizika je filozofska disciplina koja se bavi osnovnim načelima realnosti te se bavi bitkom kao bitkom. Kant koristi ovaj pojam u jednom drugačijem značenju. On svoje transcendentalno istraživanje naziva metafizičkim u smislu da ono ni na koji način nije vezano uz empiriju.

da se ovim putem može doći samo do transcendentalnih istina, ali da nije moguće unaprijed doći do aposteriornih istina. Kategorije u epistemološkom smislu upotrebljavamo za istraživanje istine. One su načela našeg istraživanja realnosti, te se sve što možemo znati nalazi barem pod jednom od kategorija. Uporabna sinteza više kategorija omogućuje detaljno spoznajno istraživanje. Zimmermann navodi kako ova Kantova stajališta pripadaju idealističkom kriticismu, budući da sva naša znanja nisu izvedena iz iskustva, već su neka nadempirijske naravi. Apriorni pojmovi nisu umu „urođeni“ već su spojeni s iskustvom: „Ako Kantov kriticism i prijanja uz racionalističku apriornost, ali on ju tumači samo u svezi s iskustvom: pojmovi nijesu razumu urođeni, već nastaju zajedno s iskustvom, a spoznaja pomoću čistih pojmova jest moguća samo u toliko, što je s njome spojena mogućnost iskustva“⁵ Ovim stajalištem Zimmermann bitno mijenja Kantovo značenje pojma apriornosti. Naime, Kantov *a priori* je apsolutno neovisan o bilo kojem aposteriornom iskustvu. Za razliku od Kanta, Zimmermann smatra kako se do ovakvih pojmova dolazi samo putem logičkog procesa apstrakcije, a logički postupak apstrakcije je zasigurno neodvojiv od aposteriornog iskustva. Zimmermann ovdje slijedi Aristotela izводеći najopćenitije pojmove iz iskustva i smatrajući kako se one tek sada dovoljno podudarne s iskustvom. Odnosno, tek se sada mogu primjenjivati na istraživanje iskustvenog područja. Bit Zimmermannove kritike Kantovog stajališta o kategorijama sastoji se u tome što on drži kako Kantove kategorije nisu reprezentativne pošto su dio samo formalne logike i kao apsolutno apriorne ne mogu zahvatiti aposteriorne objekte u njihovoj punini. Sada možemo problematizirati Zimmermannovo stajalište, budući da se Kantove i Aristotelove kategorije dobrim dijelom podudaraju, pa se nameće pitanje kako to da su jedne dobar istraživački modus, a druge to nisu? Također, sam proces apstrahiranja kao logička metoda koju ovdje Zimmermann zagovara je nadempirijska. Logika je svakako svima dana. No bez obzira na ove poteškoće, Zimmermann je uspostavio stajalište kako se aristotelovski shvaćene kategorije, budući da su skopčane s iskustvom, te imaju potkrjepu te iste iskustvenosti, mogu ravnopravno koristiti u metodi kako prirodoznanstvenog tako i metafizičkog područja istraživanja.

Zimmermann usvaja stajalište kako ljudski um posjeduje dovoljno intelektualnih kapaciteta da dođemo do krajnje istine. Aristotel je mislio kako do kategorija dolazimo apstrakcijom iz iskustva, dok su one za Kanta samo prepoznate preko iskustva. Kantova

⁵ Ibid. str. 8.

idealistička postavka označava nadmoć ideje nad materijom, a da pri tom ne negira spoznajnu ulogu koju materija u ovom odnosu ima. Na ovom mjestu Zimmermann je suglasan s Aristotelovim stajalištem, te navodi kako kategorije jesu naučene iz iskustva.⁶

Ukupno gledajući, možemo reći kako je Zimmermann ovdje izdvojio jednu za njegovu filozofiju značajnu uporišnu točku: Potrebna je empirija kao okidač kako bi se došlo do zaključka da su kategorije potencijal putem kojeg smo sposobni za spoznajna istraživanja. Ovaj potencijal, koji je u poveznici s iskustvom, navodio ga je ka iskazivanju povjerenja u znanost. Kako znanost bude napredovala, tako će ona moći dokazati cjelovitu istinu o aposteriornom iskustvu. Budući da su kategorije dio logike, Zimmermann je poduzeo kritiku Kantovog poimanja logike u smislu kritike odnosa formalne sintaktičke i materijalne semantičke logike. Prema Zimmermannu, Kantova je logika subjektivno formalistička, te je u diskontinuitetu s empirijskim predmetom. Ne postoje logički apriorni sudovi koji bi bili logičke istine, već do logičkih istina dolazimo tek u primjeni na konkretne stvari u aposteriornosti. Ovako primijenjenu logiku naziva noetičkom, tj. materijalnom logikom.

Kritički primijetimo: Kada Zimmermann na ovaj način negira apriornu formalnu logiku, onda ovo isto mora vrijediti i za matematiku. Tako da bi, sukladno kritici logike, vrijedilo da ni matematika nema objektivnu, već samo subjektivnu vrijednost. Time bi i matematika bila u diskontinuitetu s empirijskim predmetom. Matematika se naime, poput logike, razvija autonomno.

Kritika Kantovog svijeta fenomenalnosti

Zimmermann ističe kako u Kantovoj filozofiji postoji problem vezan uz njegovo shvaćanje fenomena. Navodi kako su se sljedbenici Kantove filozofije podijelili u dvije struje. Jedna struja drži kako je fenomen uzrokovan noumenalnošću kao spoznajnim graničnikom koji nam je transcendentan, tj. koji je s onu stranu naših spoznajnih moći. Prema ovom shvaćanju svijet fenomena je naša predodžba, budući da je uzrokovan noumenalnošću. No predodžbeni svijet svejedno možemo istraživati rabeći sinteze kategorija. Druga pak struja negira postojanje noumenalne stvari po sebi, čime se svijet fenomena ne shvaća kao naša predodžbenost, već kao sama realno opstojeća stvarnost koju u cijelosti možemo zahvatiti (aprehendirati) našim spoznajnim moćima. Na ovom

⁶ Ibid. str. 82.

mjestu možemo reći sljedeće: Stari Grci neutralno su razumijevali pojam *phainómenon* kao pojavu. Prva struja Kantovih sljedbenika zapravo je slijeđenje Kantovog poimanja pojave kao predodžbe uvjetovane noumenalnom stvari po sebi. Druga struja Kantovih sljedbenika zapravo je slijeđenje Zimmermannovog poimanja pojave u skladu s njegovom inačicom aristotelovskog skolastičkog objektivnog realizma, tj. ako bi uistinu stvar po sebi postojala iza “*res*” (predmeta) ne bi mogli pouzdano ništa iz empirije spoznajno izvesti. Znanost ne bi mogla doći do krajnjih empirijskih istina pa onda ne bi mogli doći ni do krajnjih nadempirijskih istina. Kritički možemo reći sljedeće: Zimmermann je do krajnjih granica zaoštrio svoju kritiku Kantovog spoznajnog stajališta. No gubeći iz vida da nas pojave automatizmom podražuju sve na isti način, bez obzira na to prihvaćamo li da iza njih uzrokovno stoji stvar po sebi, ili to ne prihvaćamo. Prema Kantovom stajalištu, istinu o svijetu fenomena možemo pouzdano istraživati.

No Zimmermann je iskazao kako je Kant navodno svu našu spoznaju sveo samo na empiriju: „Da je Kant poznavao ovu skolastičku nauku tj. da se je pitao: kako su sudovi uopće mogući — ne bi znanstvenu vrijednost naše spoznaje ograničio samo na empirički svijet, jer bitak kao takav (™ *ov, das Seiende, ens*) vrijedi ne samo za iskustvene, već i za neiskustvene predmete, a jednaku vrijednost imade i naša spoznaja, kojoj je bitak opći formalni objekat. Na ontološkoj se vrijednosti osniva i metafizička vrijednost spoznaje“⁷ Kritički navedimo sljedeće: Kant je u *Kritici čistog uma* na nedvosmislen način govorio o apriornim sadržajima uma te o apriornim znanostima. Matematika i logika svakako ne zadobivaju spoznajnu vrijednost tek primjenom na empiriju. Njihova znanstvena vrijednost je također istraživanje uma (*ratio*) koji nas ontološki razlikovno definira kao biće među živućim bićima. Promotrimo razloge Zimmermannove oštre kritike: Znanstveno istraživanje je uspostavljeno na pronalaženju kauzalnih sveza u empiriji. Ovim istraživanjem možemo spoznati sve uzročno-posljedične sveze postojeće u empiriji. No to je nemoguće, ako bi slijedili Kantovo poimanje fenomena kao predodžbe, tj. ako bi usvojili da iza fenomena uzrokovno postoji noumenalna stvar po sebi. Ako bi znanost mogla uspješno istražiti sve kauzalne sveze, onda bi to bio argument u prilog mogućnosti znanstvenog istraživanja kauzalnih sveza i na metafizičkom području istraživanja. Sada možemo izdvojiti bitnu razliku između Zimmermannovog i Kantovog stajališta u odnosu na narav metafizičkih istraživanja.

⁷ Zimmermann, S. (1921), *Kant i neoskolastika II*, Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare, str. 36.

Prema Kantovu stajalištu pomisao na metafizička pitanja svakako nisu transcendentna našem umu. No odgovori na njih samo su stvar naše spekulacije, budući da za njih ne možemo dobiti činjeničnu potvrdu izdvojenu iz empirije. Naše su kognitivne sposobnosti dobro prilagođene u smislu da možemo u cijelosti istražiti ono što je fenomen, no stvar po sebi nam nije spoznatljiva. Mi se krećemo u svijetu predodžbenih fenomena. Kant kaže: „Što se pak tiče uzroka, zbog kojega je čovjek, supstratom osjetilnosti još nezadovoljen, phaenomenima pridao još noumena koja samo čisti razum može pomišljati, to se on osniva samo na ovome: Osjetilnost i njezino polje, naime polje pojava, ograničava sam razum tako da se oni ne odnose na same stvari o sebi, nego samo na način kako nam se stvari pojavljuju pomoću naše subjektivne kakvoće. To je bio rezultat cijele transcendentalne estetike, a iz pojma pojave uopće slijedi, naravno, da joj mora odgovarati nešto što po sebi nije pojava, jer pojava ne može biti ništa za sebe i izvan našega načina predočivanja, dakle da ondje, gdje ne treba da nastane postojano kretanje, riječ pojava već označuje neki odnos prema nečemu čija je neposredna predodžba doduše osjetilna, ali što samo o sebi i bez ove kakvoće naše osjetilnosti, (na čemu se osniva forma našega zrenja) mora biti nešto, tj. od osjetilnosti nezavisan predmet. Iz toga proizlazi dakle pojam o noumenonu, ali koji nije pozitivan i nije određena spoznaja o nekoj stvari, nego znači samo pomišljanje nečega uopće kod čega apstrahiram od svakoga osjetilnoga zrenja“⁸

Prema Zimmermannovom stajalištu pomisao na metafizička pitanja također nisu transcendentna našem umu. No odgovore na njih možemo dobiti znanstvenim istraživanjem koje će potvrditi postojanje krajnjih uzroka svijeta empirijske realnosti. U ovom smislu na njih možemo dobiti činjeničnu potvrdu izdvojenu iz empirije. Naše su kognitivne sposobnosti dobro prilagođene u smislu da možemo u cijelosti istražiti svijet realnosti. Ne krećemo se u svijetu predodžbene fenomenalnosti, jer realnost nije uzrokovana nespoznatljivom stvari po sebi.

Za razliku od Kanta, Zimmermann uspostavlja uzročnu konekciju empirije i nadempirijskog (metafizičkog) područja. Navodi kako je fenomen konstrukcija našeg uma koja realno ni na koji način ne postoji izvan nas. Usvaja neobično tumačenje Kantove filozofije kako, navodno prema Kantu, naš um ne dobiva zakone iz prirode, već ih on sam

⁸ Kant, I. (prev. V. D. Sonnenfeld), *Kritika čistog uma*, Zagreb: Nakladni zavod matice hrvatske. Zagreb 1984, str. 169.

stavlja u prirodu: „Rezultat ovih izvoda jest Kantova nauka, da razum svoje zakone ne dobiva iz prirode, već da ih sam; u nju stavlja. Zakonodavac prirode nije naš svjesni razum u koliko reflektira, već onaj transcendentni razum, koji osjetnu (predodžbenu) gradju stavlja u takove sveze, da su o toj gradji za empiričku našu svijest mogući općeniti i nužni sudovi.“⁹ Kritički primijetimo sljedeće: Zakoni prirode poput kemijskih, bioloških, ili fizikalnih zakona, svakako su postojali davno prije nego postoji ljudska vrsta. Mi ne kreiramo izvanjski svijet, nismo u ulozi bogova. Potkrijepimo navodom kako je je ovo doista Kantovo stajalište:

„Kako mi posebne uvjete osjetilnosti ne možemo učiniti uvjetima mogućnosti stvari, nego samo njihovih pojava, mi doduše možemo reći da prostor obuhvaća sve stvari koje nam se vani pojavljuju, ali ne sve stvari same o sebi, promatraju li se one ili ne, ili promatrao ih koji mu drago subjekt.“¹⁰

Zimmermann je ustvrdio kako iz Kantovog stajališta proizlazi da se kategorije mogu spoznajno uporabiti samo na područje aposteriornosti. No Kant je npr. kategoriju kauzalnosti spoznajno uporabio i na apriornom području istraživanja: Volja je sebe prepoznala kao dobru volju uz pomoć kategorije kauzalnosti na etičkom apriornom području istraživanja. Pri tom je Kant prešutno podrazumijevao također i prisutnost kategorije mogućnosti. Naime, ničim uvjetovano dobro volja ne bi mogla prepoznati kao uzročnu činjenicu moralnosti (fakt uma), ako ne bi uz pomoć kategorije mogućnosti mogla razlikovati mogućnost činjenja dobra, ili zla. Kant je svakako kategoriju kauzalnosti spoznajno rabio i na aposteriornom području istraživanja, budući da su uzroci ponašanja fenomena zakoni prirode.

S druge strane, Zimmermann je, razmatrajući Kantov način uporabe kategorije kauzalnosti, izdvojio sljedeću značajnu činjenicu: Govoreći o noumenalnoj stvari po sebi Kant je kategoriju kauzalnosti uporabio izvan aposteriornog fenomenalnog područja istraživanja. Dometnimo: i izvan apriorno čistog transcendentalnog područja istraživanja, tj. uporabio ju je za dokaz o postojanju nespoznatljivosti (transcendentnosti) koja je s onu stranu mogućnosti bilo kakvog područja istraživanja. Kant je ustvrdio kako je ovakva uporaba kategorije kauzalnosti nužna logička posljedica njegove filozofije svijeta fenomenalnosti. To svakako logički nužno stoji, no samo ako je svijet fenomenalnosti

⁹ Zimmermann, S. (1921), *Kant i neoskolastika II*, Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare, str. 79.

¹⁰ Kant, I. (prev. V. D. Sonnenfeld), *Kritika čistog uma*, Zagreb: Nakladni zavod matice hrvatske. Zagreb 1984, str. 76.

doista svijet predodžbenosti. No ovo je ujedno, što Zimmermann ispravno zaključuje, metafizički korak u Kantovom načinu zaključivanja. Dometnimo sljedeće: Ne postoji ništa u iskustvenosti što bi činjenično moglo potkrijepiti tvrdnju o fenomenalnosti kao predodžbenosti. Kriterij činjenične iskustvene potvrde uspostavio je sam Kant. Ostatak je metafizika. Svejedno, ovim se nije urušila Kantova filozofija čistog uma. Naime; sama misao o noumenonu, za Kanta je samo pomišljanje nečega uopće kod čega se apstrahira od svakog osjetilnog zrenja.

Pri dokazivanju spoznajne moći uma pri istraživanju aposteriornosti Zimmermann se oslanja na teoriju istine Tome Akvinskoga. Istina logike (*veritas logica*) više mu je odgovarala, budući da je stalno isticao povjerenje u znanstvena istraživanja koja bi trebala moći u potpunosti istražiti istine o svojim predmetima istraživanja.¹¹ Dometnimo: Kant ne bi bio protivan. No s jednom bitnom ogradom; istinu logike (*veritas logica*) i istinu ontologije (*veritas ontologica*) rezervirao bi samo za područje svijeta predodžbene fenomenalnosti. Zaključimo: Kada se radi o izvanumskoj realnosti koja nas automatizmom sve podražuje na isti način, možemo pretpostaviti kako iza te realnosti stoji noumenalnost, ili to možemo negirati. To je stvar slobodne filozofske teorijske odluke. Ni za jednu od ovih odluka do danas nemamo dokaz koji bi mogao otkloniti jednu od njih.¹²

Misao o Bogu i razlika naspram Kantovog stajališta

Budući da svaka empirijska stvar ima svoju bit, Zimmermann zaključuje kako onda mora postojati jedna opća bit svih stvari. Ta najopćenitija bit je Bog. Pri razmatranju krajnjeg metafizičkog pitanja svoje filozofije iskazuje nadu da će znanost jednog dana

¹¹ Razlikujemo dvije varijante teorije adekvacije kod Tome Akvinskog: *podudaranje intelekta i stvari (adaequatio intellectus et rei)* i *podudaranje intelekta prema predmetu (adaequatio intellectus ad rem)*. One ne tvrde ništa međusobno kontradiktorno, međutim, među njima postoji jedna bitna razlika. Prva inačica podudaranje je intelekta i stvari te naglašava opću usklađenost između intelekta i realnosti. Ontološka podudarnost intelekta i stvari je inherentno pasivno dana. Prema Sv. Tomi intelekt je dar od Boga, te posjedujemo prirodnu sposobnost usklađivanja s realnosti, budući smo stvoreni prema istom Božanskom redu. Ovo je realistički pogled gdje imamo konformnost mislećeg subjekta i objekta spoznaje. Druga inačica podudaranje je intelekta prema predmetu te naglašava usmjerenost intelekta direktno na stvar u njenoj cjelovitosti a ne samo na nekakav fenomen. Ovdje se radi o podudarnost intelekta i reda realnosti gdje mi možemo doseći istinu o objektu kakav je u cjelini, a ne samo kakav nam se prikazuje kroz naše osjetilne forme. Ona naglašava kako istina nije samo pasivno dana nego je rezultat aktivnog i dinamičkog procesa spoznaje. Zimmermann se oslanja na drugu inačicu ove podudarnosti.

¹² Ova slobodna teorijska odluka nije stvar nekakve filozofske nesigurnosti, ili možda tobožnje filozofske proizvoljnosti. Napomenimo samo da npr. u suvremenoj kvantnoj fizici o istoj aposteriornoj iskustvenoj činjenici danas imamo tri međusobno različite teorijski ravnopravne interpretacije.

moći dokazati Boga. Pri tom se koristi jednim oblikom kozmološkog dokaza Božje egzistencije. Poziva se na načelo dostatnog razloga koje kaže kako svaka stvar ima dovoljan razlog za opstojnost, a uzročno-posljedična sveza pronalazi ovaj odnos među takvim stvarima. Kauzalnost je primjena načela dostatnog razloga na empirijske predmete, odnosno pronalaženje uzročno- posljedičnih sveza među ovim predmetima. Konačno krajnji uzrok cijelog kozmosa je Bog Stvoritelj.

Nadiskustvenim Zimmermann naziva moći našeg uma kojima istražujemo aposteriornost, te u spoznajnom smislu izjednačuje nadiskustvenost s iskustvenošću. Ako možemo konstruirati nadiskustvene pojmove poput „kategorija“, „zor“, i sl., onda nas to vodi u znanstvenu spoznaju o nadiskustvenim pojmovima i na kraju do najviše metafizičke istine. Navodi mogućnost kreiranja nadiskustvenih pojmova iz empirijske materije. Konstrukcijom ovakvih pojmova u stanju smo stvoriti i one koje ne pronalazimo u empiriji. Smatra da bi ovakvi nadiskustveni pojmovi, uključno do razine metafizike, sada imali potkrjepu iz empirije. Kritički ovdje možemo upitati: Kako će imati empirijsku potkrjepu oni apstraktni pojmovi (u Kantovoj filozofiji to su apriorni transcendentno domišljeni pojmovi) koji nemaju referentnu reprezentaciju u empiriji? Poveznica metafizike i znanosti Zimmermannu je Aristotelova logika i krajnji uzrok sveukupnosti bitka. Aristotelova logika svakako nije dovoljna da zadovolji potrebnu kompleksnost suvremenih znanstvenih istraživanja.

Sada možemo izdvojiti značajnu razliku u odnosu na Kantovo stajalište: Kant je smatrao kako ne možemo putem intelekta (*ratio*) ni aposteriorno ni spekulativno dokazati Božju egzistenciju. Ne možemo je dokazati ni putem empirije ni putem logičkih izvođenja. U aposteriornosti imamo dokaza koje idu u prilog Božjoj egzistenciji otprilike onoliko koliko ih imamo protiv, te je odbacio klasične argumente poput ontološkog, kozmološkog i teleološkog argumenta. Za Kanta vjera u Boga nije stvar racionalnog dokaza, već je stvar moralnog povjerenja. Naime, Kant povezuje sadržaj apriorna pojma moralnog dobra kao dane činjenice čistog uma (ničim uvjetovano dobro) s postavkom o Božjoj egzistenciji. Ako sebe zamišljamo kao moralna bića, onda je to jedino moguće uz postavku o Božjem postojanju. U njegovoj filozofiji moralnost je autonomna. Ova postavka ima uporišnu točku u apriornom utemeljivanju moralnosti, ali ne i u empiriji. Zimmermann u odnosu na empiriju zauzima upravo suprotno stajalište: Empirijski dokazi trebaju logički potvrditi prisustvo Božje egzistencije. O ovom

Kantovom stajalištu i Zimmermannovoj kritici Ivan Kešina kaže sljedeće: „Budući da nismo u mogućnosti teoretski spoznati Božju egzistenciju, Kant nastoji otvoriti pristup Bogu s praktično-moralne strane, što znači da sigurnost u Božju egzistenciju nije logička, nego moralna. Moralna nužnost priznavanja da Bog egzistira nije objektivna nužnost, nego subjektivna potreba, pri kojoj svatko prihvaća samo ono od neke religije što je po njegovoj osobnoj prosudbi razumno i vrijedno. ... Na osnovu moralnog reda izgrađuje se uvjerenje o Božjoj egzistenciji, a sigurnost o njoj nije logička, nego moralna, sasvim subjektivna potreba. Dakle religija se svodi na čisto subjektivnu potrebu čovjeka, što Zimmermann kritizira i odbija.“¹³

Kritički primijetimo sljedeće: Kant je svoju praktičku refleksiju o moralnosti zasnovao na kategoričkom imperativu čija najpoznatija formulacija glasi: Postupaj samo prema onoj maksimi za koju možeš željeti da postane opći zakon. Do ovog imperativa Kant je došao na apriornom području istraživanja čistog praktičkog uma. Apriorna istraživanja arhitektonike čistog uma, kojega je praktički um dio, u Kantovoj filozofiji su logika, matematika i etika. Kategorički imperativ aprioran je sintetički sud koji iskazuje logički ničim uvjetovanu činjenicu uma. Ova činjenica uma istražena je na apriornom području istraživanja kada je volja sebe prepoznala kao dobru volju. U Kantovoj filozofiji kategorički imperativ kao načelo (maksima) u praksi razdvaja dobro od zla. Stoga je čovjek sposoban razlučiti dobro od zla temeljem činjenice koja mu je apriorno dana. Ovu ljudsku sposobnost izveo je Kant uz pomoć logike koju je nazvao transcendentnom. U njegovoj filozofiji ova sposobnost subjektivna je onoliko koliko su subjektivne logika i matematika. Stoga o subjektivnosti ljudske sposobnosti razlučivanja dobra od zla smisleno je govoriti onoliko koliko je smisleno govoriti o subjektivnosti logike i matematike.

Ni jedna priznata svjetska religija ne odriče objektivnost ljudske sposobnosti razlučivanja dobra od zla. Bilo čija subjektivna potreba bilo kojeg religijskog prihvaćanja ne bi mogla objektivno zaobići ovu moralnu obvezu. Čovjek inače ne bi mogao biti odgovoran za svoje postupke. Za dokaze o Božjoj egzistenciji od srednjega vijeka pa do dana današnjeg nikad nije bila dovoljna samo logika. Potrebna je barem još ontologija koja govori o znanstveno utvrđenim činjenicama ustrojstvene uređenosti univerzuma.

¹³ Kešina, I. (2006) *Zimmermannova kritika poimanja religije u Kantovoj filozofiji*, Zagreb: Obnovljeni život 1/ 61, str. 22.

Kant je ustvrdio kako nam sposobnost razlikovanja dobra i zla apriorno dana. No je li ovu tvrdnju zasnovao na subjektivnoj potrebi bilo koje osobe, ili ju je zasnovao na srednjovjekovnom poimanju o moralnosti ljudskog bića kao dijela Božje uređenosti svijeta, pitanje je koje se ne može istražiti u zadanim okvirima ovog članka.

Sinteza i analiza

Zimmermann zauzima stajalište kako su sintetički sudovi povezani samo s pojmovima čiju reprezentaciju pronalazimo na aposteriornom području istraživanja. Uzročno-posljedična sveza (kauzalnost) je sintetička sveza koju prema skolastičkoj terminologiji naziva analitičkim sudom. Analitička je zbog svoje nužnosti funkcioniranja: „Načelo uzročnosti jest dakle analitični sud (po skolastičnoj terminologiji), pa stoga može metafizika proširivati naše znanje i bez sintetičkih sudova a priori (Mercier, 1. č. 265.).“

¹⁴ Zimmermann usvaja ovo stajalište, budući da drži kako se kauzalni pojmovi interpretiraju aposteriornim predstavljanjima, te će onda na ovaj način biti moguće doći i do krajnjih uzročnih nadempirijskih (metafizičkih) sudova. Sintetički iskustveni sudovi su oni sudovi koji „spajaju opažene činjenice“¹⁵ Mi smo svakako sposobni misliti i analitičke iskustvene sudove, poput npr. suda: „Kuća je mjesto u kojem čovjek obitava“. Subjektivni i individualni sintetički sudovi su oni sudovi koji su vezani samo za opažajne zaključke nekog pojedinca pa ovdje može doći do pogrešnog zaključivanja. Objektivni i univerzalni sintetički sudovi su oni sudovi koji su znanstveno utemeljeni na prirodnim zakonima i o kojima se slažu svi. Navodi kako je Kant mislio da bi njegov filozofski sustav bio oboren, ako bi se dokazalo da apriorni sintetički sudovi ne postoje.

Kant je nedvosmisleno govorio o apriornim sintetičkim sudovima na matematičkom području istraživanja. Ustvrdio je da su svi matematički sudovi apriorni sintetički sudovi. Tako je sud: „ $3 + 4 = 7$ “, primjer za aprioran sintetički sud.

Kritički primijetimo sljedeće u odnosu na Kantovo, te na Zimmermannovo stajalište: Kantovo mjerilo (kriterij) za dokazivanje sintetičnosti matematičkih sudova je da rezultat matematičke operacije koju iskazuju nije sadržan u čimbenicima te iste matematičke operacije. Npr. u matematički istinitom sudu: „ $3 + 4 = 7$ “, doista ne možemo pronaći broj 7 ni u broju 3 ni u broju 4. No i sud: „ $7 - 4 = 3$ “ je matematički istinit sud.

¹⁴ Zimmermann, S. (1920), *Kant i neoskolastika*, , Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare, str. 29.

¹⁵ Ibid. str. 61.

Sada je rezultat matematičke operacije sadržan u činjenicama te iste matematičke operacije. Naime, broj 3 pronalazimo i u broju 7 i u broju 4. Kant bi na ovo mogao odgovoriti kako je sud „ $7 - 4 = 3$ “ ekvivalentan sudu „ $3 + 4 = 7$ “, te nadalje braniti svoju poziciju. No sud „ $3 + 4 = 7$ “ je aritmetički sud koji sadrži prirodne brojeve. Prirodni brojevi konstrukcije su jedinične baze i koraka matematičke indukcije, konstruktivno uspostavljeni uz pomoć Peanovih aksioma. Osnovni induktivni korak ove konstrukcije je sud: „ $(1 + 1) = 1'$ “, gdje $1'$ označava slijednika jedinične baze. Time je omogućena konstrukcija prirodnih brojeva u plus beskonačnost. Sud: „ $(1 + 1) = 1'$ “ na kojem je zasnovan beskonačan skup prirodnih brojeva nije sintetički sud, jer jedinična baza ne može uspostaviti sintetičku razliku sa samom sobom.¹⁶ Stoga vrijedi: Nisu svi matematički sudovi apriorni sintetički sudovi. No to ujedno ne znači kako svi matematički sudovi nisu apriorni. Zimmermannovo stajalište kako su sintetički sudovi povezani samo s pojmovima čiju reprezentaciju pronalazimo na aposteriornom području istraživanja, podvrgnimo sličnom razmatranju. Zimmermann bi se morao složiti s tim da je sud: „ $\sqrt{-1} \times \sqrt{-1} = -1$ “ istinit matematički sud. No ne bi mogao pronaći aposteriornu reprezentaciju pojma $\sqrt{-1}$.¹⁷ Ovaj primjer pokazuje upravo suprotno od Zimmermannovog stajališta.

Zaključno primijetimo sljedeće: Nedostatak Kantovog povezivanja sintetičnosti sudova s apriornošću ne narušava njegov filozofski sustav istraživanja čistog uma, kao što ni nedostatak Zimmermannovog povezivanja sintetičnosti sudova s aposteriornošću ne narušava njegovu nadu u mogućnost dokazivanja krajnjih istina.

¹⁶ Frege je dokazivao kako su neki matematički sudovi analitički, budući se mogu izvesti samo iz aksioma matematike. Sud koji izražava Russellov paradoks rezultat je analitičkog logičko-matematičkog zaključivanja.

¹⁷ O ovoj reprezentaciji ne možemo odlučiti sve do danas. Naime, npr. računalno potpomognuta kvantna istraživanja pokazuju kako računalno preciznije određuje ponašanje kvantne čestice, ako pri proračunu rabi $\sqrt{-1}$. Na koje obilježje kvantne čestice referira $\sqrt{-1}$, ili referira li uopće na neko posebno obilježje kvantne čestice, ostaje nepoznato.

¹⁷ Kant je razlikovao naše perceptivne organe poput npr. oka i uha od umske moći zamjećaja prostora i vremena. Budući nije mogao izdvojiti poseban perceptivni organ za prostor i vrijeme, ovu moć nazvao je aperceptivnim uvjetom percepcije prostora i vremena. Danas znamo da ovu moć omogućuje cerebellum. Kantovski rečeno, svjetlost zjenicu oka aficira tako da na njoj izaziva dvodimenzionalnu sliku, treća dimenzija ove odimenzionalne slike umska je rekonstrukcija. Ova rekonstrukcija događa se automatizmom.

Prostor i vrijeme

Budući da je predstavnik neoskolastike, Zimmermann ne smatra kako su prostor i vrijeme apriorne forme spoznaje, već aspekti svijeta koji se mogu spoznati u svezi s materijom i kretanjem. Prema Kantovom stajalištu ove zorove možemo razumjeti kao aperceptivne uvijete bilo koje naše empirijske percepcije. Oni su umski potencijal posredstvom kojeg opažamo svijet onako kako ga osjetilnim automatizmom jedino i možemo opaziti. Svijet subjektivnim automatizmom opažamo fenomenalno izvan nas u prostoru i vremenu. Ovdje samo napomenimo sljedeće: Kant je smatrao da su prostor i vrijeme naši subjektivni perceptivni zorovi, te za nas postoje kao dio naše fenomenalne predodžbe realnosti. Oni su oblici naše aperceptivnosti, ali ne svojstva noumenalne realnosti. Izvanjski zor prostora i unutarnji zor vremena uvjetuju način na koji ono što je izvan nas aficira naša osjetila. Zorovi prostora i vremena su aprioran aperceptivni potencijal. Do svijesti o njima dolazimo po iskustvu, no ne izvodimo ih iz iskustva. Drugačije rečeno, uz pomoć empirije zorove dovodimo do pojmova. Prostor i vrijeme su aperceptivno subjektivni i fenomenalno objektivni. Naime, subjektivni su kao umske moći zamjećaja svijeta fenomenalnosti, a svijet fenomenalnosti za nas objektivno se prikazuje u prostoru i vremenu. Kant svakako nije mislio kako bi, nestankom ljudskih bića čitava izvan umska realnost prestala postojati. Realnost ne postoji samo dok je bilo koji subjekt opaža. Realnost ne bi postojala samo kao fenomen, ako je nitko ne bi opažao. Ako govorimo o odnosu gdje subjekt putem umskih spoznajnih moći zorova i kategorija opaža i aprehendira ovu realnost, onda je ona u Kanta jednim djelom okarakterizirana kao fenomen, odnosno spoznatljiva subjektivna predodžba, a drugim djelom noumenalna stvar po sebi. Kant nije subjektivni idealist poput npr. G. Berkeleya, koji je uspostavio *esse est percipii* model realnosti, niti je empirijski realist poput npr. J. S. Milla, koji je svo znanje izveo iz empirijskih podataka. Prostor i vrijeme nisu dvije od deset Aristotelovih kategorija, već su prostorno-vremenski okvir svih dvanaest Kantovih kategorija, budući da se uporaba svih dvanaest Kantovih kategorija spoznajno odnosi i na fenomene koji aposteriorno predodžbeno opstoje prostoru i vremenu. Kada govorimo o idealističkoj postavci po iskustvu, no ne i iz iskustva, treba reći kako ova granica vrijedi za kategorije i zorove, ali ne i za matematiku i logiku.

No iz činjenice što su u Kantovoj filozofiji zorovi prostora i vremena ontološki neovisni o iskustvenoj građi, izvodi Zimmermann zaključak i o njihovoj metodološkoj i

spoznajnoj neovisnosti o iskustvenoj građi pri poimanju izročnosti u Kantovoj filozofiji. Time ne uspijeva s kritikom Kantovog poimanja uzročnosti u prostor-vrijeme kontinuumu svijeta fenomenalnosti. Naime, naše teorije, prema Kantu, moraju biti potkrijepljene činjenicama iskustvenosti te stoga nikako ne mogu biti metodološki i spoznajno neovisne o iskustvenoj građi. Uzrok i posljedica u aposteriornosti su dva međusobno nesvodiva događaja prostorno-vremenski uređena fizikalnom zakonitošću. Prostor i vrijeme zasigurno nije moguće izostaviti iz dokazivanja uzročnosti ni u Kantovom svijetu fenomenalnosti. O Zimmermannovom povjerenju u empirijske znanosti u smislu kritičkog realizma koji vodi do dokazivanja krajnjih istina, a u odnosu na odlučujuće spoznajnu ulogu načela uzročnosti, kako ga Zimmermann ističe pri ovoj mogućnosti dokazivanja, Ivan Tadić kaže sljedeće: „Zimmermann je htio pokazati da uzročnost nije aprioran pojam i da ne vrijedi samo imanentno nego i transcendentno u odnosu na svijest, jer se spoznaja ne odnosi samo na prostorno-vremenske pojave. Nužna značajka načela uzročnosti ne temelji se na apriornom pojmu, kako je držao Kant, nego na načelu neprotuslovlja, kako ga poima Zimmermann ... Upravo je načelo uzročnosti ono na čemu Zimmermann temelji i obrazlaže kritički realizam, koji je zastupao, i najsigurniji umni put koji ga je vodio k Bogu.“¹⁸

Kritički primijetimo sljedeće: Odgovor na pitanje odnosi li se spoznaja samo na prostorno-vremenske pojave, ili ne, u filozofskom smislu, ovisi o slobodnoj teorijskoj orijentaciji. Same znanstvene činjenice pokazuju sljedeće: Načelo neproturječnosti (neprotuslovlja) u suvremenoj simboličkoj logici sudova formalno sintaktički je iskazano kao: $\models (\neg(p \wedge \neg p))$ i jedno je od temeljnih logičkih aksioma. Ono semantički može biti interpretirano npr. kao: „Ni jedan matematički sud ne može biti i istinit i neistinit“ ili npr. kao: „Bog ne može biti u svim vremenima i ne biti u svim vremenima“. Logičko načelo neproturječnosti je apriorno načelo, jer ga nismo izveli iz iskustva, niti ovisi o bilo kojoj osobi te, poput matematike, bezizuzetno vrijedi za sva osobe. Sudovi koje interpretativno može sadržavati mogu sadržavati pojmove koje nismo izveli iz aposteriornosti, a primjena apriornog logičkog načela neproturječnosti na aposteriornost u smislu referentnosti pojmova na aposteriornost je nešto sasvim drugo. Nadalje, obilježja osjetilima i artefaktima zamjetljiva prostora u suvremenoj aposteriornoj znanosti (fizici) uzročno su određena rasporedom materije u njemu, a obilježja vremena uzročno su

¹⁸ Tadić, I. (2010), *Filozofska misao Stjepana Zimmermanna*, Split: Crkva u svijetu, str. 95, 113.

određena ireverzibilnom strijelom kretanja. Do ideje o uzročno-posljedičnim odnosima u prostor-vrijeme kontinuumu npr. Albert Einstein zasigurno nije došao na aposteriordan način. Od aposteriornosti je započeo (Kant bi rekao: po aposteriornosti, ali ne iz aposteriornosti) u svrhu razrješenja znanstvene zagonetke (konstantnost c brzine) koju Newtonova fizika nije mogla objasniti. Do aksioma i ideja često dolazimo na aprioran način, a to nije u suprotnosti s Kantovom filozofijom. Uključno s redom na koji nas osjetilnost uzročno-posljedično aficira u prostor-vrijeme kontinuumu.

Homo noumenalis

Zimmermann neoborivo ispravno ističe kako su emocije dio aposteriornog svijeta. No ustvrđuje da je kategorički imperativ u Kantovoj filozofiji, kao iskazni oblik usklađen s ničim uvjetovanim dobrom, odvojen od empirijske aposteriornosti. On je aprioran sintetički sud koji je u posljedičnom kauzalnom odnosu s ovom uzrokovnom činjenicom čistog uma. Patološki podražaj heteronomnih želja i emocija svakako ne može biti dio apriorne ontološke univerzalnosti ove činjenice čistog uma. Kada bismo bili bića koja pripadaju samo inteligibilnom svijetu tada bi naša djelovanja pripadala autonomiji, no pošto pripadamo i svijetu osjetilnosti, mi trebamo našu volju usmjeriti na ono što je apriorno dano moralno načelo. Čovjek je biće koje pripada i osjetilnom i inteligibilnom svijetu. Kao tjelesno biće svijeta osjetilnosti on pripada mehanicističkim kauzalnim zakonima, a kao biće svijeta inteligibilnosti ima mogućnost slobodnog djelovanja. Stvar po sebi u Kantovoj filozofiji nije dio inteligibilnog apriornog svijeta, već uzrokuje empirijski svijet aposteriornosti. Iz činjenice što smo dio tjelesnog svijeta aposteriornosti i iz činjenice što ne znamo tjelesne uzroke različitosti naših karaktera, te posljedično onda ni uzroke naših preovladavajućih emocija, Zimmermann kaže kako je kantovski sasvim ispravno odrediti fenomenalnog čovjeka čije su emocije u posljedičnom odnosu sa svijetom fenomenalnosti. No govoreći o problemu moralne odgovornosti ide korak dalje te ustvrđuje i noumenalnog čovjeka, budući da se iza fenomenalnog čovjeka nalazi noumenon: „Kantovo glasi: Mi doduše ne shvaćamo bezuvjetnu praktičnu nužnost moralnog imperativa, ali mi ipak shvaćamo njegovu neshvatljivost. Ova 'neshvatljivost', koja fatalistički zvuči, osniva se kao što A. Fouillee-izvodi, na jedinoj radikalnoj apsurdnosti'. Fouillee kaže (u prvom poglavlju gdje pita: je li moguća obveznost i

odgovornost?), da Kant ne može ustvrditi mogućnost moralne obligacije ni za fenomenalnog ni za noumenalnog čovjeka.“¹⁹

Kritički napomenimo sljedeće: Budući da doista do danas pouzdano ne znamo što sve biološki, biokemijski i genetski uzročno određuje naše karaktere, možemo se samo pridružiti Zimmermannovoj nadi da će znanost u budućnosti moći odrediti ove tjelesne uzroke. Tada bi možda mogli neagresivno (bez primjene kemijskog i genetskog inženjeringa!) uz pomoć društvenih i humanističkih znanstvenih disciplina utjecati u smislu prevladavanja pozitivnih emocija kod nasilju sklonih osoba. Mislim da Kant ne bi imao ništa protiv. No, Zimmermannovo spominjanje noumenalnog čovjeka u kontekstu Kantove filozofije nije opravdano. Naime, u Kantovoj filozofiji postoji čvrsta ontološka barijera koja razdvaja apriornost od aposteriornosti. Iza čistog uma ne postoji fenomenalnost pa onda ni noumenalnost. U suprotnom bi noumenalnost bila ne samo iza moralnosti, nego i iza logike i matematike. Nužno bi uslijedio potpun spoznajni skepticizam. Kada bi ovo doista vrijedilo za Kantovu filozofiju, onda bi ona već odavno bila odbačena zbog teorijske nekonzistentnosti. No to nije slučaj. U odnosu na Kantovo poimanje moralnosti vrijedio bi npr. potpuno pogrešan zaključak Henryja Sidgwicka kako je Kant tobože izjednačio živote svetaca i razbojnika. U Kantovoj filozofiji čistog uma nema mjesta za noumenalnog čovjeka.²⁰

Zaključno razmatranje

Zimmermann je najveći interes iskazao za spoznajnom (noetičkom) problematikom. Razlike između njegove i Kantove filozofije zrcale razliku između realističke i idealističke filozofske orijentacije. Zimmermann se bitno razlikuje od Kanta u poimanju uloge kategorija pri spoznajnim istraživanjima, u poimanju izvan umske realnosti, te u poimanju mogućnosti dokazivanja metafizičkih postavki. Gledano u cjelini, ove razlike poglavito su stvar slobodnih izbora među međusobno različitim teorijskim filozofskim postavkama. Zimmermann je argumentirao u prilog objektivističkoj mogućnosti zahvaćanja krajnjih istina od strane prirodoslovlja i metafizike zajedno, nasuprot filozofskih pravaca koji uključuju granične subjektivističke koncepte. Odnosno,

¹⁹ Zimmermann, S. (1920), *Kant i neoskolastika*, Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare, str. 187.

²⁰ Znanstveno, do danas neodgovoreno, pitanje na to što u CNS-u neurofiziološki uzrokovno stoji iza viših kognitivnih mentalnih stanja uma izvan je okvira idealistički orijentirane filozofije.

iskazao je spoznajni optimizam u odnosu na mogućnost dohvaćanja krajnjih prirodoslovnih istina, a onda posljedično i metafizičkih istina. Zimmermann je mislio kako filozofija ovdje ima važnu ulogu. Činjenica je kako prirodne znanosti nekumulativno dolaze do sve većih otkrića. Upitno je koje su spoznajne granice ljudskog uma i hoćemo li ikada moći doći do krajnjih odgovora o svijetu kojeg smo i sami dio. Za sada je ovaj krajnji znanstveni odgovor neizvjestan.

LITERATURA

1. Čehok, I. (1993) Filozofijska ostavština Stjepana Zimmermanna. U: Karasman, I. S., ur., Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet – Pedagogijske znanosti, 193-207.
2. Čehok, I. (1993) Filozofija Stjepana Zimmermanna, Zagreb, HFD.
3. Kant, I. (1984) Kritika čistog uma, Zagreb, Nakladni zavod matice hrvatske.
4. Kant, I. (1990) Kritika praktičnog uma, Zagreb, Naprijed.
5. Kešina, I. (2006) Zimmermannova kritika poimanja religije u Kantovoj filozofiji, Obnovljeni život, 1/ (61), 21-40.
6. Tadić, I. (2010) Filozofska misao Stjepana Zimmermanna, Split, Crkva u svijetu.
7. Švrljuga, R. (2015) Stjepan Zimmermann i njegov odnos spram Immanuela Kanta, Riječki teološki časopis, 2/ (46), 343-364.
8. Zimmermann, S. (1920) Kant i neoskolastika, Zagreb, Tisak nadbiskupske tiskare.
9. Zimmermann, S. (1921) Kant i neoskolastika II, Zagreb, Tisak nadbiskupske tiskare.
10. Zimmermann, S. (1918) Opća Noetika, Zagreb, Zbor duhovne mladeži zagrebačke.
11. Zimmermann, S. (1942) Nauka o znanosti, Zagreb, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare.
12. Zimmermann, S. (1922) Uvod u filozofiju, Zagreb, Narodna prosvjeta.
13. Zimmermann, S. (2013) O biti spoznaje, Zagreb, Matica hrvatska.
14. Zimmermann, S. (1924) Religija u Kantovoj filozofiji, Bogoslovska smotra, 2/ (12), 132-139.

BASIC DIFFERENCES OF ZIMMERMANN'S AND KANT'S PHILOSOPHY

Summary

The article tries to clarify some basic differences in philosophical views between Zimmermann (1884.-1963.), who is influenced by the Aristotelian-scholastic philosophy of realism, and Kant's philosophy of transcendental idealism. Some of the issues surrounding the controversy are: Kant's understanding of categories as a priori given, through the synthesis of which phenomenal reality should be able to be organized and explored. The problem of understanding the phenomenon as representation. Diversity of approaches on theological problems. Kant's idealistic understanding of the a priori intuition of space and time. The link between the noumenal and the phenomenal.

Zimmermann's epistemological viewpoint is that Kant has restricted the possibility of apprehending truth only to the empirical phenomenal world. Even here Zimmermanns and Kants understanding of the term phenomenon are different. For Zimmermann, phenomenon is not just a representation for us like in Kant. His objective understanding of phenomenon is followed by a realistic approach to our epistemological capabilities of understanding complete truth about the empirical world, which is then followed by metaphysical truth. Zimmermann's philosophical realism is linking noetical scientific truth to the possibility of proving God's existence. While Kant is following his middle path where all of our hypotheses must have an empirical proof. Therefore metaphysical sphere is a dialectical illusion that is satisfying our desire to know rather than providing actual knowledge. The article focuses on two works by Zimmermann that mention Kant in their titles.

Key words: phenomenon, a priori, a posteriori, noumenon, categories, morality.

²¹ University of Split, Faculty of Philosophy
marko@ffst.hr